

DET DANSKE LANDBRUG UNDER KRIGS- SITUATIONEN

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 3. April 1918

Af

Th. Madsen-Mygdal.

Naar jeg i Aften har den Ære at skulle fremsætte nogle Betragtninger vedrørende Landbrugets Stilling under Krigen, saa er dette Emne saa omfattende, at en Begrænsning paa Forhaand er nødvendig. I de 3—4 Aar, Krigssituationen har varet, har det danske Landbrug været ude for saa talrige og saa dybt indgribende Begivenheder og Tilskikkelser, at det næppe før nogen hel Menneskealder igennem tilnærmelsesvis har gennemgaaet tilsvarende Omskiftelser. At udrede alt dette i Enkeltheder vilde føre meget vidt, og jeg skal derfor her indskrænke mig til at omtale Krigen Indflydelse paa Landbrugets økonomiske Kaar i Almindelighed.

For al Erhvervsvirksomhed har Krigssituationen vel skabt talrige og hidtil ukendte Vanskeligheder, men saa længe Priserne er opadgaaende, og saa længe Virksomhederne kan opretholdes i nogenlunde normalt

Omfang, har Krigen i de allerfleste Tilfælde maattet virke i Retning af en Forbedring af de økonomiske Vilkaar, hvorunder Erhvervene arbejder, ligesom en tilsvarende Foringelse af Erhvervenes økonomiske Vilkaar maa forudses, saa snart Prisbevægelsen vender for atter at gaa nedad.

Denne almindelige Regel, som foreløbig — d. v. s. i Prisernes Opgangstid — har medført Gevinst for saa at sige alle Erhverv her i Landet, om end naturligvis i noget forskellig Grad, gælder ogsaa for Landbrugets Vedkommende. Og da Landbruget producerer Levnedsmidler, som hele Befolkningen uden Undtagelse skal bruge, og hvoraf Dyrtids-Indskrænkninger kun i ringe Grad kan foretages, saa er det kun naturligt, at alle de mange, som med Hensyn til Levnedsmidler kun er forbrugende, ser hen til Landbruget som et Erhverv, der hidtil i ganske særlig Grad har haft store økonomiske Fordele af Krigen. Dette er for saa vidt ogsaa rigtigt, som i hvert Fald de tre første Krigsjaar har været økonomisk gode for Landbruget, naar dette tages i bred Almindelighed. Men der er ikke Tvivl om, at disse gode Kaar i høj Grad overvurderes, og jeg er tilbøjelig til at tro, at det store Flertal af danske Landmænd paa nærværende Tidspunkt vilde være mere end tilfredse, om de kunde ombytte Øjeblikkets Arbejdsvilkaar og de dertil knyttede Fremtidsudsigter med de økonomiske Forhold, som Landbruget arbejdede under i de Aar, der gik forud for Krigen.

Det er overordentligt vanskeligt, ja i Virkeligheden umuligt, med de Hjælpemidler, der for Tiden haves til Raadighed, at give en fuldt udtømmende og paa-lidelig Redegørelse for Krigssituationens Indflydelse

paa Landbrugets Rentabilitet. En Virksomheds Rentabilitet kan kun belyses ad én Vej, nemlig ved et gennemført og paalideligt Regnskab. Store samlede Erhvervsvirksomheder som f. Eks. Skibsfartsselskaber, Sukkerfabriker, Papirindustri o. lign. kan gennemføre en Regnskabsføring, der paa ethvert Tidspunkt giver dog i hvert Fald nogen Vejledning med Hensyn til Rentabiliteten. Det danske Landbrug er derimod stykket ud i ca. 180 000 selvstændigt ledede Brug, hvis økonomiske Forhold er mildest talt daarligt regnskabsmæssigt belyste, og om hvis økonomiske Resultater man egentlig kun med Sikkerhed ved det, at de er i allerhøjeste Grad forskellige, saa forskellige, at der næsten under en hvilken som helst almindelig Konjunktur altid findes Landbrug med store Overskud Side om Side med andre Landbrug, der giver Underskud. I god Overensstemmelse hermed vil man indenfor Landmændenes egen Kreds altid træffe meget delte Anskuelse om Rentabiliteten, og hvis man vil forsøge at udfinde Gennemsnits-Rentabiliteten for samtlige Landbrug, bevæger man sig straks paa meget usikker Grund.

Til almindelig Vejledning benytter man under normale Forhold visse Overflade-Symptomer, saasom Landbrugets Skatleevne efter Formue og Indkomst, Landmændenes Indskud i Pengeinstituter og Landejendommenes Pris i Omsætningen. Selv under rolige Forhold er de almindelige Slutninger, der kan drages af saadanne Fænomener, temmelig usikre, men under den Situation, som Krigen har skabt, foregaar der under Overfladen saa mægtige Bevægelser og Forskydninger, at man ved Benyttelse af disse overfladiske

Hjælpemidler let kan komme til Resultater, der kan være mere vildledende end vejledende.

At Landbrugets skattepligtige Indkomst er stigende, er kun rimeligt. I nogen Maade er maaske det energiske Arbejde, som Skatteautoriteterne udfører overfor Landbruget saavel som over for andre Erhverv, Skyld deri; men den derved fremkaldte Stigning korresponderer ikke med nogen virkelig Stigning i Erhvervets Indtægter. Rent bortset herfra er den øjeblikkelige Situation imidlertid af den Beskaffenhed, at Landmændenes Selvangivelse til Skat let kommer til at udvise en betydelig Stigning, uden at der findes en tilsvarende reel Stigning i Indkomsterne. Der er som før nævnt en beklagelig Mangel paa Regnskabsføring i Landbruget, som ikke alene — som det ofte nok sker — bør tilskrives Ulyst til Regnskabsføring hos Landmændene, men endnu mere de mange og store Vanskeligheder af særlig Beskaffenhed, som Landbrugs-Regnskabsføring frembyder. I de overordentlig mange Landbrug, hvor Regnskabsføring mangler, vil den aarlige, mere eller mindre skønsmæssige Statusopgørelse blive alt for stærkt præget af den kontante Pengebeholdning, og at denne tiltager, naar Driftsmidlerne (Besætningerne) reduceres, er lige saa selvfølgelig, som at der heraf intet som helst kan udledes med Hensyn til Virksomhedens økonomiske Resultat. Den giver lige saa store Fejl til den ene Side, som det vilde være Fejl til den anden Side, om man bedømte Landmændenes Status alene efter Antal tomme Baase. Og selv i de Landbrug, hvor der foretages en regnskabsmæssig udført Status, vil de Beløb, der indkommer ved Reduktion af Besætningerne, i høj Grad overstige

den Brugsværdi, som de bortsolgte Dyr efter Skatteautoriteternes Anvisning tidligere var opført til. Den derved fundne Merindtægt er af højst problematisk Natur, fordi den betyder et Skridt ud til Siden fra den slagne Landevej, et Skridt, som før eller senere maa gøres om igen og da sandsynligvis med et ganske tilsvarende Tab. Har man tidligere beskyldt Landmændene for, at deres Selvangivelser var for lave, saa er det nu sandsynligt, at de i mangfoldige Tilfælde ligger betydeligt over den virkelige Indkomst.

Hvad her er sagt om Landbrugets Skatteangivelser, gælder ogsaa de forholdsvis betydelige Beløb, som Sparekasser og Banker modtager i Indskud fra Landmændene. Det vilde ikke være godt, om disse Indskud ikke steg paa en Tid, da saa at sige alle Varebeholdninger (Korn, Foderstoffer, Kunstgødning osv.) er forsvundne, og da Besætningernes Reduktion overalt er den almindelige Tendens og i adskillige Tilfælde gennemføres lige til fuld Afklædning. Det vilde være et alvorligt Fejlgreb, om man ud fra dette Fænomen vilde drage nogen som helst Slutning med Hensyn til Landbrugets Rentabilitet.

Men endnu større Varsomhed er der Grund til at udvise, naar man staar over for det Fænomen, som Landejendommenes fantastiske Prisstigning i Øjeblikket udgør. Under normale Forhold kan Ejendomspriserne anvendes som et brugeligt, om end ikke ufejlbarligt Barometer for Landbrugets Rentabilitet. Men enhver, der har haft Lejlighed til at følge de sidste Dages Begivenheder paa Ejendomshandelens Omraade, vil være fuldkommen forvisset om, at der i Øjeblikket ikke eksisterer nogen som helst Forbindelse mellem Ejen-

dommenes Pris og Landbrugets Forrentningsevne. For 1½—2 Aar siden havde Landbruget utvivlsomt de bedste økonomiske Arbejdsvilkaar, det har haft under Krigen; men dengang var der nærmest Tendens hen imod en Aftagen med Hensyn til Omsætningen af Ejendomme og Stilstand m. H. t. de betalte Priser. Der er da unægtelig Grund til at undre sig over, at Ejendomshandelen netop nu har faaet saadan Luft under Vingerne, at der baade kan forlanges og opnaas Priser, der i enhver Henseende er fuldkommen urimelige, og som ligger 50—200 % over de Priser, der betales før Krigen. Det er muligt, at dette Aars ekstraordinært høje Priser paa enkelte Produkter, saasom enkelte Frøsorter, Roer, Halm o. lign., har kunnet paavirke nogle ubetænksomme Købere. Men tager man i Betragtning, dels at disse Produkter har en ganske forsvindende Betydning for Landbrugets almindelige Økonomi, og at deres høje Pris er fremkaldt paa Grund af sidste Høsts særlige Beskaffenhed, som forhaabentlig ikke gentager sig i den første Menneskealder, saa vægrer man sig dog ved at tro, at ret mange ud fra disse Prisforhold tør købe Ejendomme til fortsat Brug ind i Fremtiden. Forklaringen er da ogsaa snarere at søge i, at de fleste kun køber Ejendommen for atter hurtigst muligt at sælge med Fortjeneste. Det er vor Barndoms Spil om „Sorteper“, der her gentager sig. Den Ejendomshandel, der nu raser over Landet, er en utæmmet Spekulation, der engang vil ende med Forskrækkelse for dem, der bliver siddende med det uheldige Kort paa Haanden. De Priser, der betales, er saa høje, at kun de allerbedst drevne Ejendomme er i Stand til at forrente dem

lige i Øjeblikket; men de Ejendomme, der Gang paa Gang handles med til stadig stigende Priser, og som tilsidst er afklædte for nødvendige Driftsmidler og mishandlede med Hensyn til baade Jord og Bygninger, vil selv nu under Højkonjunkturen ikke kunne forrente Købesummen, end sige give Bidrag til en højst paa krævet Afskrivning. Den for Tiden foregaaende Om sætning med Ejendomme indeholder kun det ene glædelige Moment, at det overvejende Flertal af Landmænd dog holder fast ved Ejendommen og det Arbejde, de har lært, i Stedet for at gribe efter den Penge-Gevinst, som Øjeblikket frister med.

En Ejendommelighed ved de sidste Dages Ejendomshandel er de usædvanlig store Udbetalinger, som Sælgerne med god Grund kræver paa Bordet, og som præsteres. Ogsaa heraf har der været udledet den Opfattelse, at Landmændene maa have indkasseret en uforholdsmæssig stor Krigsgevinst, naar de nu har saa mange Penge imellem Hænderne. I mange Tilfælde vil man dog sikkert finde, at Pengenes Spor peger i Retning af Byerne og navnlig Hovedstaden. Adskillige kapitalstærke Ikke-Landmænd er Købere ved den første Handel med en mægtig Udbetaling. Den Landmand, der da pludselig ser sig i Besiddelse af en større konstant Formue, end han nogen Sinde tidligere har drømt om, kan — hvis han med Liv og Lyst kaster sig ind i Spillet — i en forbavsende kort Tid opnaa at deltage i et stort Tal af Ejendomshandler, undertiden endog med Tilbagevenden til den samme Ejendom, og saa langt vi hidtil er naaet, synes han hidtil at have haft Heldet med sig. Men hvorledes det nu, end forholder sig med Tilvejebringelsen af Udbetalingerne, saa kan

disse i hvert Fald ikke tages som Udtryk for hverken godt eller ondt med Hensyn til Landbrugets Rentabilitet. Der er i denne Forbindelse kun Grund til at haabe, at vore Pengeinstitutter (Banker og Sparekasser) viser saa stor Forsigtighed, at der ikke bliver Fare for Katastrofer af mere almindelig Rækkevidde.

Ved en Bedømmelse af Landbrugets økonomiske Arbejdskaar under Krigssituationen vil det saaledes være mest forsvarligt at lade alle de saakaldte Overflade-Symptomer ligge.

Tilbage bliver imidlertid den Kendsgerning, at Landbrugets Salgsprodukter sælges til Priser, der rundt regnet er omtrent dobbelt saa store, som de var før Krigen. Naar Forbrugernes Pris ikke samtidig er steget efter samme Maalestok, skyldes dette som bekendt, at de prisregulerende Foranstaltninger mere og mere er gaaet i Retning af Statstilskud til Nedsættelse af Prisen paa de vigtigste Levnedsmidler (Brød, Smør, Flæsk, Sukker m. m.), en Fremgangsmaade, der næst efter passende Forhøjelse af alle Lønsatser maa anses for den mest rationelle og sunde blandt alle de mange forskellige Midler, der hidtil er forsøgt saavel her i Landet som i Udlandet.

At anslaa Prisstigningen for Landbrugets Salgsprodukter til netop 100 % vil naturligvis ikke kunne være fuldt nøjagtigt; men for Hovedprodukternes Vedkommende rammer denne Angivelse dog nogenlunde det rigtige, idet Prisniveauet for Tiden er lidt mere end dobbelt saa højt som i 1913—14 for Smør, Kvæg og Heste, meget nær det dobbelte for Korn, og lidt under det dobbelte for Flæsk.

Landbrugets Nettooverskud udgør imidlertid en

forholdsvis ringe Del af hele Bruttoindtægten, idet det meste af denne medgaar til Driftsomkostninger. I Naturaløkonomiens Dage kunde man med nogen Berettigelse regne Landbrugets Bruttoindtægt for Nettoudbytte; men under Nutidens intensive Driftsformer udgør Driftsomkostningerne en stedse stigende Procentdel af Bruttoindtægten. Desto mere intensivt et Landbrug er, desto større er Omsætningen; men samtidig forøges Driftsomkostningerne og formindskes Nettoudbyttet i Forhold til Omsætningens Størrelse, hvilket naturligvis ikke udelukker, at Nettoudbyttets absolute Størrelse kan forøges derved.

Hvis man vil forsøge ud fra Krigssituationens Prisbevægelser at drage almindelige Slutninger om Landbrugets Rentabilitet, maa man derfor ikke blot kende Stigningen i Landbrugets Salgsindtægt, men man maa ogsaa vide, hvor stor en Del af denne, der normalt medgaar til Dækning af Driftsomkostninger, og i hvor høj Grad disse er forøgede.

Til Belysning af, hvorledes Forholdet mellem Bruttoindtægt, Driftsomkostninger og Nettooverskud stiller sig i Øjeblikket, skal jeg tillade mig at anføre nogle Tal fra en interessant Beretning om Regnskabsføringen i Odense Omegns Landboforening, der for nylig er bleven fremlagt af Regnskabskonsulent Ivar Dokken. Denne Regnskabsføring omfatter ganske vist kun 38 fynske Landbrug af forskellig Størrelse, nemlig 6 under 25 ha, 18 paa 25—50 ha, 10 paa 50—100 ha og 4 over 100 ha, men jeg tror, at den er gennemført paa en saadan Maade, at de fremkomne Resultater alligevel fortjener almindelig Interesse, naturligvis under fornødent Forbehold af, at et saa begrænset Antal Regn-

skaber ikke kan tillægges fuldt almenlydig Betydning.

Til Bruttoindtægt er medregnet Værdien af de Produkter, som Landbruget har frembragt i Regnskabsaaret, og som enten er fjernet fra Ejendommen ved kontant Salg eller ved Levering til Landmandens andre Erhverv, Husholdning og private Forbrug, leveret som Løn til Arbejderfamilier eller er indgaaet som en Vareforøgelse af Besætning og Forraad. Det viser sig da, at Bruttoindtægten for samtlige Ejendomme i Regnskabsaaret 1916—17 har været følgende, angivet i Kr. pr. ha Landbrugsareal:

Korn.....	Kr. 104.58
Frø.....	— 69.20
Handelsroer.....	— 20.05
Kartofler.....	— 6.67
Andre Planteprodukter.....	— 12.12
Ialt fra Planteavl.....	Kr. 212.62
Produceret Sødmælk.....	Kr. 205.06
— Kvæg.....	— 104.63
— Svin.....	— 154.50
— Heste.....	— 27.10
— andre Husdyr.....	— 9.53
Ialt fra Husdyrholdet.....	Kr. 500.82
Ialt fra andre Kilder.....	Kr. 19.84
Ialt Bruttoudbytte.....	Kr. 733.28

Det ses heraf, at den Del af Bruttoindtægten, der hidrører fra Salg af Husdyrprodukter, udgør langt den overvejende Del af den samlede Bruttoindtægt. Forholdet er dog i denne Henseende meget forskelligt fra

Ejendom til Ejendom og gennemgaaende saaledes, at direkte Salg af Planteavlsprodukter spiller en desto større Rolle, jo større Ejendommen er. Dette fremgaar af følgende Oversigt over Bruttoudbyttets procentiske Fordeling:

Fra	Ejendomsstørrelse				Samtlige Ejendomme
	under 25 ha	25—50 ha	50—100 ha	over 100 ha	
Planteavl . . .	11.2 %	12.0 %	33.4 %	44.3 %	29.0 %
Husdyrholdet .	85.0 %	84.4 %	63.8 %	53.3 %	68.3 %
andre Kilder .	2.0 %	3.0 %	2.8 %	2.4 %	2.7 %
Ialt . . .	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Til Driftsomkostninger er ikke alene beregnet alle løbende kontante Udgifter, foraarsagede ved Landbrugets regelmæssige Drift, men ogsaa Naturalydelse som Vederlag for Arbejde, Rentekrav, Formindskelse af Forraad, Afskrivning paa Bygninger, dødt Inventar og Heste samt Erstatning for Brugerens og hans Families Arbejde i Landbruget. Disse Omkostninger har for samtlige Landbrug 1916—17 været følgende pr. ha Landbrugsareal:

Rentekrav	Kr. 122.91
Arbejdsomkostninger	— 175.28
Fodermidler	— 210.93
Kunstgødning	— 44.47
Inventar, Vedligeh. og Afskrivn.	— 30.31
Bygninger — —	— 14.61
Skatter og Brandforsikring	— 17.80
Udsæd	— 17.92
Forskellige andre Udgifter	— 20.35
Ialt Driftsomkostninger	Kr. 654.61

Heraf fremgaar, at Driftsomkostningerne i de her omhandlede Landbrug udgør 89.2 %, og Nettooverskuddet altsaa kun 10.8 % af Bruttoindtægten. Hvis man af Driftsomkostninger udelader Rentekravet, om hvilket det, saa længe Produktionen er opretholdt, kan gøres gældende, at det ikke behøver at udregnes med Krigspriser som Grundlag, udgør Driftsomkostningerne 72.8 % af Bruttoindtægten. Men da Produktionen nu er stærkt indskrænket, bliver Forrentningen en Byrde, hvis Vægt tiltager paa særlig Maade, og det er derefter formentlig berettiget at medregne den til de Driftsomkostninger, der er underkastet Stigning, hvorefter Forholdet bliver det, at hver Gang en Landmand har en Bruttoindtægt paa 100 Kr., medgaar 89 Kr. 20 Øre til Driftsomkostninger og kun 10 Kr. 80 Øre er ren Nettogevinst.

•Under Forudsætning af, at Dyrtiden medfører samme forholdsvise Stigning for baade Indtægter og Udgifter i Landbruget, og at der under Krigssituationen er Mulighed for at opretholde de forskellige Produktioner i deres normale Omfang, vil Nettoudbyttet selvfølgelig stige proportionalt med Priserne. Men ingen af de to nævnte Forudsætninger er til Stede.

Det er vistnok umuligt at anføre et almindeligt Udtryk for, hvor stor den procentvise Forøgelse af samtlige Udgiftsbeløb er, men at den er forholdsvis større end Indtægtsstigningen, er utvivlsomt. Gaar man ud fra, at Driftsomkostningerne som før nævnt udgør 89.2 % af Omsætningen, og at denne er steget med 100 %, saa vil et simpelt Regnestykke udvise, at Driftsomkostningerne højst maa stige med 112 %, hvis et Landbrug skal være i Stand til blot at give den

samme absolute Indtægt efter Stigningen som før denne. Men det er sandsynligt, at Forøgelsen af Landbrugets Driftsomkostninger er meget nær ved at overskride denne Grænse.

Ganske vist er Stigningen i Arbejdsløn endnu ikke naaet op i Nærheden deraf. Den bevæger sig vistnok mellem 30 og 70 % for den rene Pengeløns Vedkommende, meget forskelligt i Landets forskellige Egne, mere for Sommerløn end for Vinterløn og mindre for Daglejere paa egen Kost end for Tyende paa Gaardens Kost. Medtages Kostholdet, der nu i det overvejende Flertal af dansk Landbrug udgør mere end Halvdelen af Arbejdsomkostningerne, kommer den samlede Udgiftsstigning dog sikkert op paa 60—80 %.

Men til Gengæld er der en Række tungt vejende Udgiftsposter, hvor Stigningen udgør op mod 200 % eller endog mere. Til Belysning heraf skal jeg tillade mig at nævne enkelte Eksempler (Prisstigningen angivet i % af Prisen før Krigen): Oliekager (saa længe de kunde faas) ca. 250 %, Norgesalpeter (fast Pris Foraar 1918) ca. 130 %, Superfosfat ca. 350 %, Plove og Harver ca. 140 % (et Plovskær, der før Krigen kostede 2 Kr. 50 Øre, koster nu 11 Kr.), større Redskaber og Maskiner (for saa vidt de overhovedet kan faas) noget over 100 %, Hestebeslag ca. 200 %, Sele-tøj ca. 155 %, Hegnstraad ca. 275 %, Drænrør 130—150 %, Bygningstømmer ca. 120 %, Cement ca. 330 %, Kul til Tærskning m. m. over 700 %, Tørv ca. 300 %, Bindegarn (efter Maksimalpris) ca. 210 %, Reb ca. 300 %, Jerntøjr ca. 480 % o. s. v.

En hel Række Varer, der har været underkastet Prisstigning, kan ganske vist overhovedet ikke længere

købes (Oliekager, tildels Kunstgødning, Cement, Bindegarn m. m.), og de tæller da ikke mere med i Driftsomkostningerne. Men det er en Selvfølge, at den ledsagende Nedstemning af hele Produktionen samt Udsættelsen af tiltrængte Vedligeholdelsesarbejder paa Bygninger og Inventar foraarsager et endnu større Tab og skaber et Misforhold mellem Omsætningen, der stadig gaar ned, og Driftsomkostningerne, der kun til en vis Grad kan følge med i den nedadgaaende Bevægelse. Den Fabriksvirksomhed, der paa Grund af Varemangel maa standse helt, sparer vel ogsaa en Del Driftsomkostninger, men ikke alle, og ingen er i Tvivl om, at Standsning eller blot Indskrænkning af Produktionen betyder et betydeligt økonomisk Tab.

Allerede nu har den tiltagende Vareknaphed og de stadigt stigende Priser paa Landbrugets Fornødenheder ført den mere intensive Driftsform til det Punkt, da det er tvivlsomt, om Virksomheden i Øjeblikket kan give lige saa stor Indtægt som før Krigen, og der er adskillige Tegn i Retning af, at denne Udvikling i hvert Fald foreløbig vil blive fortsat.

I den før omtalte Regnskabsberetning var Nettoudbyttet (Forrentning tillagt) pr. ha og Forrentningsprocenten for samtlige deltagende Landbrug følgende:

	1914—15	1915—16	1916—17
Nettoudbytte pr. ha	159 Kr.	272 Kr.	202 Kr.
Forrentningsprocent	7.7 %	11.0 %	8.1 %

For det sidste Aar varierede Nettoudbyttet fra 12 Kr. til 562 Kr. pr. ha og Forrentningsprocenten fra 0.5 % til 15.8 %. Aaret 1915—16 er Kulminationsaaret. Der er en ret betydelig Nedgang for Aaret

1916—17, og der kan næppe være Tvivl om, at det Regnskabsaar, vi nu befinder os i (1917—18) vil komme til at udvide en langt stærkere Nedgang med Hensyn til Rentabiliteten, dels fordi Kornhøsten gav ca. $\frac{1}{3}$ under, hvad en Normalhøst ÷ Udsæd udgør, og dels fordi dette Aar bliver det første, hvor den ved Undersøblokaden af 1. Februar 1917 fremkaldte helt ny Situation kommer til at præge det finansielle Resultat.

Til rigtig Forstaaelse af den foran anførte Forrentningsprocent paa 8.1 for Aaret 1916—17 maa det bemærkes, at den Grundkapital og Driftskapital, hvoraf Forrentningen er beregnet, ikke er ansat i Overensstemmelse med Krigspriserne paa Jord og Bygninger, Besætning og Inventar, som de er i Øjeblikket, men i alt væsentligt er bygget paa Før-Krigens Priser. Skulde den i Landbruget bundne Kapital bogføres med de Beløb, hvortil Ejendommene nu omsættes i Handelen, vilde Forrentningen blive i tilsvarende Grad mindre. Hertil kommer, at de 38 Landmænd, der har deltaget i Regnskabsføringen, selvfølgelig ikke er netop dem, der opnaar de daarligste Resultater. Tværtimod er det gennemgaaende Egnens dygtigste og mest interesserede Landmænd, og det tør betragtes som nogenlunde sikkert, at den gennemsnitlige Forrentningsevne i dansk Landbrug ligger under, hvad her er opnaaet.

Hvor meget man af disse Grunde bør nedskrive Resultatet, tør jeg ikke udtale mig om. Men det er utvivlsomt, at for Landbruget i Almindelighed ligger Forrentningsprocenten betydeligt lavere, og at den for indeværende Aar vil komme endnu længere ned.

Rent bortset fra det forhaandenværende Materiales

Ufuldkommenhed knytter der sig imidlertid forholdsvis mindre Interesse til en Undersøgelse af Landbrugets Rentabilitet i Almindelighed, fordi det ikke lader sig gøre at opstille en Normal-Driftstype som gældende for dansk Landbrug. Enhver Landbrugsbedrift er en stærkt varierende Blanding af flere vidt forskellige Produktioner, snart optrædende i intensivt Samarbejde med hverandre og snart arbejdende isoleret hver for sig. Enkelte Landbrug har endnu deres Hovedindtægt ved Kornsalg, i nogle spiller Sukkerroedyrkingen en Hovedrolle, i andre er det Frøavlens, som giver den største Indtægt, for overordentlig mange — navnlig de mindste Landbrug — var før Krigen Flæskeproduktionen det vigtigste Erhverv, og for det store Tal af mellemstore og smaa Landbrug var og er Kvægholdet og de Produktioner, som knytter sig dertil, det bærende Grundlag for hele Økonomien. Landbruget er i Virkeligheden en Samling af forskellige Erhvervsvirksomheder, der nu under Krigen hver for sig har været underkastet højst forskellige økonomiske Vilkaar. Hvis man derfor ønsker at danne sig en begrundet Mening om, hvorledes de forskellige Landbrug arbejder under Krigssituationen, saa er det en Nødvendighed, at hver enkelt Produktions Rentabilitet og Arbejdskaar undersøges for sig.

Det vilde føre for vidt her at komme ind paa en saadan Undersøgelse, som ogsaa bedre kan foretages, naar engang Krigssituationen med alle dens stærkt og hurtigt vekslende Tilstande er naaet til endeligt Ophør. Men jeg vil dog gerne her fremsætte nogle faa Bemærkninger om det indbyrdes Forhold mellem enkelte Produktioner eller Produktionsretninger inden for Land-

bruget, fordi der heri ligger Stof til en Overvejelse, som vi for Fremtidens Skyld ikke bør gaa uden om, og fordi den Forskydning i Forholdet mellem de enkelte Produktioner, som Krigssituationen har medført, maa medtages i Billedet, hvis man fuldt ud vil forstaa den Tilstand, hvori dansk Landbrug for Øjeblikket befinder sig.

I denne Forbindelse vil jeg gerne først dvæle ved et Par almindelige og bekendte Forhold, som det ganske vist ikke er muligt at nævne uden i betænkelig Grad at nærme sig det trivielle, men som det ikke gaar an at overse, naar den nu foreliggende Landbrugs-Situation overvejes og bedømmes.

Først skal jeg da tillade mig at minde om, at Landbruget mere end de fleste andre Erhverv staar i et nøje Afhængighedsforhold til de Naturforhold, hvorunder det virker. Vel spiller Afsætningsforholdene og andre økonomiske Forhold samt Landbostandens almindelige Oplysningstrin og dens særlige faglige Interesser en stor Rolle; men Landets Jordbund og Klima vil dog altid være blandt de Faktorer, der i første Række øver Indflydelse paa Landbrugsproduktionens Art og Omfang. Man behøver ikke at rejse fra Land til Land for at paavise denne Indflydelse. Selv inden for vort lille Lands Grænser er Forskellighederne med Hensyn til Jordbund (stærk Lerjord, magert Hedesand o. s. v.) og Klima (Nedbør, Optræden af Nattefrost o. s. v.) saa betydelige, at der til Trods for at Afsætningsvilkaarene er ens, er en meget betydelig Forskel i Driftsformerne fra Egn til Egn. En Sammenligning mellem to Amter som Maribo og Ringkøbing viser

saaledes følgende med Hensyn til Arealets Benyttelse den 15. Juli 1912.

I % af Landbrugsarealet udgjorde:

	Maribo Amt	Ringkøbing Amt
Hvedearealet	7.8	0.1
Rugarealet	3.3	12.0
Kornarealet	47.0	31.0
Sukkerroearaelet	13.8	0.0
Kartoffelarealet	0.6	3.0
Foderroearaelet	4.1	9.1
Græs- og Grøntfoderarealet	26.2	51.1

Denne velkendte, af de naturlige Forhold fremgaaede overordentlig store Forskel med Hensyn til Jordens Benyttelse medfører nødvendigvis en tilsvarende Forskel med Hensyn til Husdyrholdets Størrelse og Sammensætning. Og naar der inden for et saa lille Omraade som vort Lands kan fremkomme saa vidt forskellige Driftsmaader, saa er det kun rimeligt, at Landbrugsproduktionen fra Land til Land er endnu mere vekslende. Der kræves derfor den største Varsomhed ved Overførelse af Driftsmetoder og Landbrugssynspunkter fra et Land til et andet som ogsaa fra Egn til Egn, og det indses let, at hvis der nu under Krigssituationen med eller uden Grund øves Vold mod de paa naturlig Maade fremstaaede Landbrugs-Driftsmaader, vil dette kunne rumme skæbnesvangre Følger og anrette Forstyrrelser, som der skal lang Tid til at genoprette.

Et andet velkendt Forhold, som jeg gerne vil genkalde i mine Tilhøreres Erindring, er den næsten

eventyrlige Udvikling, som dansk Landbrug ud fra de af Naturen givne Betingelser har gennemgaaet i den sidste Menneskealder. Omkring Aaret 1880 skete som bekendt den store Retningsændring i dansk Landbrugsproduktion, og en ny Tid begyndte. En lang Række gode og behagelige Aar i den gyldne Kornsalgsperiode blev afbrudt ved nedadgaaende Kornpriser, fremkaldt af den stærkt tiltagende Kornproduktion i andre Lande og Verdensdele, hvor Landbruget vel var mere enkelt og primitivt, men hvor de naturlige Betingelser for Kornavl var og er langt gunstigere end her i vort lille fattige Land, hvis Jordbund i det store og hele er daarligt udrustet fra Naturens Haand. I denne Konkurrence vilde det danske Landbrug været prisgivet økonomisk Undergang, hvis ikke en lykkelig Skæbne havde ført det ind paa den Vej, at det i Stedet for at gøre haabløse Forsøg paa at konkurrere med Udlændets billige Kornproduktion, tog den i sin Tjeneste ved at oparbejde et Husdyrhold til Forædling af en stedse stigende Hjemmeavl af Grovfoder (Roer og Græs), som Landets Jordbunds- og Vejrforhold er særlig velegnet for, suppleret med de indførte Foderstoffer, som andre Landets Overproduktion gav fordelagtig Adgang til. Den Udvikling, som dette Omslag i Produktionen blev Indledningen til, har medført, at dansk Landbrug i flere vigtige Henseender indtager en Særstilling. Vort Areal med Foderroer udvidedes forholdsvis mere end i noget andet Land, vort Kvæghold og Svinehold voksede til at blive det største i Europa, hvad enten det sammenholdes med Arealets Størrelse eller med Befolkningens Antal. Og Aar efter Aar steg

Indførselen af Foderstoffer og Udførselen af de to Hovedprodukter Smør og Flæsk.

Adskillige baade udenfor og indenfor Landbruget har været betænkelige ved denne stærke Udvikling og har set en Fare i det danske Landbrugs mere og mere fremtrædende Ensidighed i Retning af dyrisk Produktion. Og det var ikke ualmindeligt, at man før Krigen hørte Udtalelser om, at denne saakaldte kunstige Udvikling nu maatte høre op, og at der maatte arbejdes efter ny Retningslinier.

Jeg tror ikke, at disse Betænkeligheder var velbegrundede. Det vil altid gælde om, at vort Landbrug saa vel som ethvert andet Erhverv tager Arbejdet op netop der, hvor de naturlige Betingelser og de økonomiske Muligheder holder Møde og anviser Erhvervet dets Plads. Det er netop det modsatte, der fører til en „kunstig“ Udvikling. Og at den Bevægelse, der blev begyndt i Firserne, ikke nu ved Krigens Begyndelse var en hendøende Bevægelse, ses deraf, at den er foregaaet med en stedse stigende Bevægelseshastighed. Vor Overskudsudførsel af Husdyrprodukter tiltog gennemsnitlig for Aarene:

1880—89	med ca. 5 Mill. Kr. pr. Aar		
1890—99	— 7	—	—
1900—09	— 18	—	—
1910—14	— 35	—	—

Disse Tal kunde tyde paa, at den Bevægelse, der blev indledet i Firserne, saa langt fra at være hendøende eller blot standset, nu først var naaet ud over det forberedende Stadium og for Alvor skulde til at begynde. Og jeg tror, at denne Opfattelse kun vinder

Bekræftelse ved en nærmere Undersøgelse af de Fremtidsmuligheder, der ligger gemt i den danske Jord, naar den benyttes til Fremstilling af Foderafgrøder, og i det danske Husdyrhold, naar alle de faglige Hjælpe-midler, som Nutiden raader over, bliver taget i Tjeneste.

Men hele denne Udvikling er paa en voldsom Maade standset eller afbrudt ved Krigen. Forholdet er vendt om. Det er nu atter — som for 50 Aar siden — direkte Salg af Markafgrøder, der giver det største Nettoudbytte, og Planteavlens klarer sig lige i Øjeblikket tilsyneladende bedst uden Husdyrbrugets Hjælp.

Denne Omvæltning i Landbrugets Arbejdsvilkaar mærkedes straks efter Krigens Udbrud. De stigende Fragtomkostninger medførte en hurtig og stærk Forhøjelse af de indførte Foderstoffers Pris, Kornpriserne maatte følge med, medens Priserne paa dyriske Produkter blev staaende stille en lang Tid for derefter kun meget langsomt at stige. Planteavlens blev begunstiget paa Husdyrholdets Bekostning, og navnlig blev Landbrugsproduktionens hidtidige Hovedhjørnestøtter, Smør- og Flæskeproduktionen, stillet paa en ugunstig Plads.

Allerede i Februar 1915 fremhævede Lensbaron Rosenkrantz i et Foredrag i denne Forening den nævnte Forskydning med Hensyn til de forskellige Produktionsretningers Rentabilitet, men Krigssituationen har senere yderligere virket i Retning af at forværre Forholdene for den dyriske Produktion, og tilsidst er Tilførselen af Korn og Foderstoffer udefra helt ophørt efter 1. Februar 1917.

Afsavnet af de store Kvantiteter af Brødkorn, Foderkorn og Oliekager, som tidligere indførtes til Landet, har selvfølgelig i høj Grad formindsket det Raamateriale, som den dyriske Produktion har at arbejde med. Anslaaes hele denne Indførsel til at repræsentere en Foderværdi paa 1.8 Mill. Afgrøde-Enheder (1 Enhed lig 1 000 kg Foderenheder), og vor samlede Høst af Korn, Roer, Hø, Halm og Græsning til ca. 7 Mill. Afgrøde-Enheder, hvori dog maa fradrages den Del af Kornavlen eller det indførte Korn, der direkte blev anvendt til Befolkningens Ernæring eller ca. 0.7 Mill. Afgrøde-Enheder, havde det danske Landbrug før Krigen $7.0 \div 0.7 + 1.8 = 8.1$ Mill. Afgrøde-Enheder til Opfodring, og heraf udgjorde det indførte ca. 22 0/0. Men Afsavnet betyder i Virkeligheden mere end disse 22 0/0, fordi Oliekagerne var et nødvendigt Supplement til Vinterfodringens mægtige Forbrug af Roer. Naar Indførselen af kvælstofholdige Foderstoffer er standset, er Roefoderet betydeligt mindre værd, og den samlede Foderværdi reduceres derved yderligere. Hvor længe denne Tilstand skal vedvare, er der næppe nogen, der i Øjeblikket kan danne sig en Mening om. Men fortsættes den ret længe, vil den ikke blot i første Omgang medføre en Svækkelse og Reduktion af den dyriske Produktion, men derefter ogsaa en stærk Førringelse af Jordens Ydeevne.

Den største og alvorligste Fare i økonomisk Henseende ligger derfor for vort Lands Vedkommende utvivlsomt deri, at Krigssituationen mere og mere truer med at lægge det øde, som Landbruget har brugt mere end en Menneskealder til at bygge op.

Vor Flæskeproduktion, der før Krigen ikke blot

for Landbruget, men for hele Landet var en Hovedindtægtskilde, er i Øjeblikket fuldstændig lammet, og Svineholdet er reduceret til et Minimum. Hovedårsagen hertil er naturligvis Afsavnet af de 3—4 Mill. Tdr. Majs, vi indførte før Krigen; men alligevel vilde Landbruget meget godt kunne producere Flæsk nok til Hjemmemarkedets Forsyning, hvis ikke den Prispolitik, som lige fra Krigens Begyndelse er bleven bragt i Anvendelse over for Hjemmemarkedets Forsyning med Flæsk, og som endnu ikke helt er bragt i Orden, havde stillet Svineholdet paa en i økonomisk Henseende meget ugunstig Plads. Flæskeproduktionen er et ret enestaaende Eksempel paa en Produktion eller Industri, hvis Rentabilitet Krigssituationen har ødelagt. Et Udtryk for Flæskeproduktionens Rentabilitet har man i Forholdet mellem Flæskenoteringen og Majsnoteringen. Denne Prisfaktor var i Aaret 1913 9.9, men under Krigssituationen har den hele Tiden været betydelig derunder. I Februar 1915 var den nede paa 5.1, og siden har den svinget mellem dette Tal som Minimum og 8.5 som Maksimum. Den ny Kornlov fastsætter et Prisforhold paa 10 og betyder saaledes en Forbedring af Forholdet. Men saa længe Krigen varer, vil Raamaterialet kun i meget begrænset Maalestok blive Korn og Skummetmælk, der før var Hovedfoderet, men derimod Grovfoder som Roer og Grøntfoder, der kræver et meget større Foderforbrug pr. kg Tilvækst og derfor medfører en dyrere Produktion. Naar det overvejes, hvorledes Flæskeproduktionen kan øges — og der er ikke Tvivl om, at dette Spørgsmaal desværre snart vil blive meget aktuelt — saa er der kun ét Middel, der fører til Maalet, og det

er en Flæskepris, der gør Produktionen mindst lige saa lønnende, som den var før Krigen.

For Mælke- og Smørproduktionen har Forholdet ogsaa, i hvert Fald indtil Fedtordningen af December 1917, været ugunstigt. Et Udtryk herfor findes i de tidligere nævnte Regnskaber for fynske Landbrug i Regnskabsaaret 1916—17. I dette Aar har Produktionsprisen for Rodfrugter, Græs og Grøntfoder (Gennemsnit af 10 Landbrug) været 13.9 Øre pr. F. E., og hvis man debiterer Kvægholdet Grovfoderet til denne Pris, giver det et Underskud af 22 Kr. pr. stort Kreatur, skønt der dengang endnu var Adgang til Indkøb af Kraftfoder. Med de nu fastsatte Smør- og Mælkepriser er Forholdet væsentligt forbedret. Ganske vist er det tvivlsomt, om den særdeles vanskelige og dyre Produktion i denne Vinter giver Overskud, men til Gengæld vil den billigere Sommerernæring kunne bøde derpaa.

Derimod indeholder den nu vedtagne Kornlov en farlig Tendens i Retning af at formindske Landets Kvægbestand, hvortil der med de nuværende høje Kvægpriser og den herskende Foderknaphed er mere end Fristelse nok i Forvejen. Det er utvivlsomt en Fejl ved Kornordningen baade i Aar og for næste Aar, at medens der tages rimelige Hensyn til Produktionen af Sukker, Cikorie, Kartoffler, Olieplanter o. s. v., saa er der ikke indrømmet noget tilsvarende Hensyn til Produktionen af saa vigtige Produkter som Mælk, Smør, Kød og Flæsk. Det er en i høj Grad uheldig og kortsynet Betragtning, at Dyrkningen af Korn og Kartoffler skulde være af mere samfundsgavnlig Beskaffenhed end Frembringelse af Roe- og Græsafgrøder,

som udelukkende anvendes til Fremstilling af de nævnte dyriske Produkter. Og hvis den nuværende Situation fortsættes, vil det sikkert blive nødvendigt at omredigere denne Opfattelse. Det er inden for Landbruget Produktionen af Afgrøder til direkte Salg, der fremdeles har god Vind i Sejlene, men mod Opretholdelsen af de Produktioner, som er i Overensstemmelse med Landets Naturforhold, som hidtil har været det bærende Grundlag for Landbrugets Udvikling, og som utvivlsomt ogsaa i Fremtiden vil blive det, blæser der for Tiden en skarp Modvind.

For det danske Landbrugs økonomiske Modstandsevne i kommende Tider er det af den største Betydning, at vi, selv om Produktionen nødvendigvis maa stemmes ned, søger at bevare Produktionsmidlerne, d. v. s. Besætningerne, mest mulig. Efterhaanden som Krigen varer ved, bliver der flere og flere Lighedspunkter mellem den nuværende Situation og den, der i Napoleonstiden gik forud for den store Landbrugs-krise for snart 100 Aar siden. Selvfølgelig er der ogsaa adskillig Ulighed, der indeholder Trøst for dem, der forsøger en saadan Sammenligning, og først og fremmest er der den Ulighed, at medens Landbruget dengang kun havde Kornavlens til økonomis Basis, saa har det nu sit Husdyrhold med dertil knyttede Produktioner at støtte sig til. Skønt det er mere end vanskeligt at skønne over, hvorledes Afsætningsforholdene vil stille sig, naar engang Krigen er forbi, saa er der dog næppe Tvivl om, at der overalt, baade i krigsførende og neutrale Lande, vil være Mangel paa levende Dyr og paa de Produkter, der fremstilles gennem dem. Desto stærkere der rundt omkring os under Krigssitua-

tionens Tryk og Hensynet til Menneskenes Ernæring foretages Indskrænkninger af Besætningerne, desto mere Grund er der for os til af al Magt at opretholde vore, selv om det ogsaa i nogen Maade gaar ud over den øjeblikkelige Fortjeneste.

Der tales ganske vist om, at det danske Landbrug er for ensidigt, og at det maa have flere Strænge paa Buen. Øjeblikket synes at være gunstigt dertil, da alle andre Strænge end netop den dyriske Produktion lokker med Fortjeneste. Saaledes er i de sidste Aar Frøavlens blevet en god, om end maaske dog nok noget overvurderet Indtægtskilde for enkelte Landmænd, der har været heldige. Det vilde være urimeligt, om Landbruget ikke tog den Forretning op, som Frøavlens i Øjeblikket og maaske nogle Aar endnu tilbyder. Der kan nok blive Brug for den Fortjeneste senere. Men naar man betænkter, at Frøavlens kun beslaglægger ca. $1\frac{1}{2}$ % af vort dyrkede Areal, og at der endda tales om, at vi derved er naaet op til for enkelte Kulturplanters Vedkommende at kunne dække hele Verdensforbruget, saa er det indlysende, at Frøavlens aldrig kan blive nogen bærende Produktionsmulighed for det danske Landbrug. Det samme gælder flere andre, ny eller gamle Produktionsretninger, som for Tiden er aktuelle. Det kan være godt nok med ny Strænge paa Buen, men er det kun Sytraade, der spændes over, skal man være forsigtig med at fæste Lid til dem.

Men ikke blot af Hensyn til Landbrugets økonomiske Muligheder efter Krigen, er der Grund til at udvide en sund Konservatisme med Hensyn til den hidtil fulgte Retningslinie. Ogsaa Befolkningens Ernæring under Krigen har i Virkeligheden den største

Interesse i, at Landets Husdyrbestand i størst mulig Udstrækning opretholdes. Ganske vist docerer Ernæringsteoretikerne den Lære, at det betyder et mægtigt og under de nuværende Forhold uforsvarligt Tab af Næringsenheder at omsætte Grovfoder og Korn til dyriske Produkter. Jeg har al mulig Respekt for Videnskaben, og jeg tror ogsaa, at det i de Lande, der nu under Krigen befinder sig paa Randen af Hungersnød, er nødvendigt at følge disse Ernæringsteorier. Men for vort Lands Vedkommende er Forholdet et andet, og vi bør være forsigtige med alt for hurtigt at ville drage Lære af, hvad der foregaar under Forhold, der er væsentligt forskellige fra vore.

Danmark blev før Krigen ikke uden Grund betegnet som „Europas Spisekammer“. Det er klart, at naar der er Ufred i Huset med alt hvad dertil hører, saa er det bedst for dem, der netop er lukket inde i Spisekammeret. I Virkeligheden er Danmark det Land blandt alle andre, hvor Faren for Levnedsmiddelnød er mindst. Vi vil altid kunne brødføde Befolkningen. Beviset herfor er paa uomstødelig Vis givet i Aar, da alle Tilførsler var standsede, og da Kornhøsten var mindre, end den har været i Mands Minde. Det er ikke nødvendigt, at vi her i Landet indstiller os paa at leve alene af Brød og Kartofler. Selv med den standsede Tilførsel af Raamateriale vil Landbruget fremdeles kunne producere, hvad Hjemmemarkedet behøver af dyriske Produkter, uden at der bliver Mangel paa Brød. Men som Forholdene i Øjeblikket ligger, og den dyriske Produktion har en Askepots Plads mellem de andre Produktioner, er der desværre al Udsigt til, at vi snart staar i en alvorlig Mangel paa Flæsk, til

Vinteren maaske ogsaa paa Mælk og Smør. Og i Vareomsætningen med Udlandet vil Kornet næppe nogen Sinde som i Aar, da Kornhøsten i hele Nord-europa var meget nær ved Misvækst, blive af afgørende Betydning. Derimod vil det sikkert være af den største Betydning for vore andre Erhvervs Opretholdelse, om vi var i Stand til at udføre i hvert Fald et lille Overskud af dyriske Produkter, der mere og mere bliver dem, som hele Verden omkring os kommer til at mangle.

Jeg tror derfor, at det ogsaa fra et rent ernæringsmæssigt og samfundsmæssigt Synspunkt er af den største Betydning, at den dyriske Produktion mest muligt opretholdes. Blandt de økonomiske Opgaver, som Krigssituationen paalægger os, er Bevarelsen af de hidtidige Driftsformer i Landbruget gennem alle de Vanskeligheder, som Krigssituationen i rigt Maal frembyder, derfor sikkert den, der baade landøkonomisk og nationaløkonomisk set, fortjener den størst mulige Agtpaagivenhed.

Jeg har i Aften haft den Ære at tale til en Forsamling, der rummer baade Indsigt og Indflydelse. Jeg skal da afslutte disse Betragtninger med at paakalde alle gode Kræfters Medvirkning til, at de Produktionsmuligheder, vi havde før Krigen, bevares saa uskadede som muligt gennem Krigssituationens Ødelæggelser.